

УДК 37.034

СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПІДВИЩЕННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

В.І.Тернопільська

Анотація. У статті розглядаються теоретичні засади і сучасні підходи до виховання соціально-комунікативної культури майбутніх фахівців; обґрунтовано зміст і педагогічний інструментарій формування соціально-комунікативної культури у студентів.

Ключові слова: студент, майбутній фахівець, соціально-комунікативна культура, форми, методи виховання.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы и современные подходы к воспитанию социально-коммуникативной культуры будущих специалистов; обоснована сути и педагогический инструментальный формирования социально-коммуникативной культуры у студентов.

Ключевые слова: студент, будущий специалист, социально-коммуникативная культура, формы, методы воспитания.

Summary. The article deals with theoretical principles and modern ways for training social communicative culture of future specialists. The main characteristics of social communicative culture of future specialists are exposed. The contents and pedagogical skills of forming social communicative culture of students are grounded.

Key words: student, future specialist, social communicative culture, forms, methods of training.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства спостерігається тенденція дегуманізації, руйнації моральних орієнтирів молоді, що ставить на порядок денний завдання змін в освітньому процесі ВНЗ. Зокрема, впродовж навчання у вищому навчальному закладі майбутній фахівець має не тільки оволодіти загальнонауковими, інструментальними та професійними компетенціями, а й навчитися створювати ціннісно насичений професійний простір, гуманну систему міжособистісних взаємин, максимально широко реалізувати природний потенціал щодо власного соціально-комунікативного зростання. З огляду на це, провідне місце у цьому процесі належить формуванню у майбутніх фахівців соціально-комунікативної культури як однієї з важливих детермінант підвищення їхньої професійної компетентності.

Аналіз досліджень з даної проблеми. Окремі аспекти соціально-комунікативної культури розглядали Г.Андреева, І.Бех, О.Кононко, О.Петровський, Д.Фельдштейн, Дж.Мід, К.Ясперс, С.Франк, Ю.Габермас, Л.Коган та інші. Систему виховання соціально-комунікативної культури учнів загальноосвітньої школи у позаурочній діяльності досліджувала В.Тернопільська. Але, на жаль, незважаючи на ряд праць, які стосуються окремих аспектів виховання соціально-комунікативної культури особистості, дана проблема ще не стала предметом наукового аналізу й надбання нашої національної педагогіки. Соціально-комунікативну культуру можна визначити як певний ступінь єдності комунікативних і соціальних властивостей індивіда, що виявляється у його вмінні розв'язувати різноманітні життєві проблеми засобами спілкування, встановлювати міжособистісні взаємини на різних рівнях для забезпечення адекватної адаптації і самореалізації у суспільстві.

Мета статті – розкрити педагогічний інструментарій (форми, методи) формування соціально-комунікативної культури майбутніх фахівців як важливого чинника їх успішного професійного зростання.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що серед новоутворень, які визначають розвиток основних характеристик соціально-комунікативної культури молоді, можна виокремити: виникнення стійких соціальних, комунікативних мотивів; домінування спрямованості на комунікативний контакт; переосмислення ціннісних орієнтацій, все більша їх деперсоналізація, відхід від референтних осіб; розвиток морально-комунікативних якостей; культури мовлення (вміння вести розмову, слухати);

перцептивних умінь, пов'язаних із сприйманням й оцінкою іншої людини; інтерактивних умінь, що характеризують здатність встановлювати комунікативний контакт із суб'єктом спілкування; розвиток експресивних реакцій. Провідного значення набуває міжособистісне спілкування на рівні «особистість-особистість».

Педагогічний інструментарій формування соціально-комунікативної культури визначається соціальною зумовленістю й практичним спрямуванням, чим забезпечує умови й способи спілкування викладачів і студентів.

Серед ефективних форм виховання соціально-комунікативної культури студентської молоді доцільно виділити: «круглі столи», дискусійні гойдалки, «сократівські бесіди», творчі монологи, промови, вечори запитань і відповідей, суди. В основі їх проведення лежить принцип «відкритого мікрофона». Зокрема, при проведенні «сократівської бесіди» куратор (викладач) заздалегідь з'ясує інтереси студентів, проблеми, що найбільше їх турбують. Але теми бесід вони обирають самі. А далі, за сократівським методом, викладач ініціює юнаків і дівчат до висловлювання своїх думок. У такій бесіді важливим є створення атмосфери емпатійності, спонукання до занурення у світ думок та почуттів співрозмовника, коли власне «Я» переливається в «Ти» й навпаки. Розбіжності у поглядах не викликають словесної конфронтації, а швидше – намагання зрозуміти одне одного, юнаки і дівчата пояснюють свою позицію, кожний таким чином повертає на свій бік односторонності. Як правило, ніхто не лишається самотнім у своїх поглядах. Тема бесіди розвивається, поглиблюється, виникають несподівані її повороти «Для чого я живу?», «Що означає створити самого себе?», «Чи будь-яку людину, яка добре працює, можна назвати професіоналом?», «Як завоювати друзів і мати вплив на людей?», «Товаришування, дружба, кохання» – ось неповний перелік проблем, які турбують юнаків і дівчат. «Сократівські бесіди» спонукують студентів задуматися над життєво важливими проблемами, знайти власне розв'язання цієї проблеми. Здобуті таким чином знання переживаються ними як особистісно значущі, перетворюючись у їхні погляди і переконання.

З метою становлення активної життєвої позиції студентської молоді, виховання у неї соціально-комунікативних умінь і навичок доцільно проводити проблемні «круглі столи». Запровадження цієї форми роботи у виховний процес ВНЗ сприяє формуванню у студентів розумно обґрунтованих поглядів і позицій, які необов'язково збігаються з поглядами більшості. Основним принципом проведення «круглого столу» є: «Говори відверто! Слухай доброзичливо! Сперечайся тактовно!». На обговорення під час проведення проблемних «круглих столів» доцільно виносити актуальні для юнаків і дівчат питання, що розглядаються через призму загальнолюдських цінностей. Серед них: «Соціально-комунікативна культура – основа життєвого успіху особистості», «Взаєморозуміння. На чому воно ґрунтується?», «Професійна компетентність та шлях до неї», «Чи є межі самовдосконалення?», «Ти – Я – Ми: компроміс» тощо.

Для кожної теми куратором складається орієнтовна програма проведення «круглого столу». Вона містить питання, які логічно пов'язані й тим самим визначають рух колективної думки у спілкуванні. Запитання оголошуються за тиждень до проведення «круглого столу». Для їх попереднього вивчення студентам пропонується переглянути словники, книги, журнали тощо. Протягом тижня юнаки і дівчата можуть провести анкетування, обговорити проблему з викладачами, однокурсниками, друзями, знайомими, виробити власну стратегію поведінки щодо запропонованої тематики. Для стимулювання внутрішньої активності студентів можна поділити на групи, у яких одна висуває судження, інша – виступає опонентом. Всі учасники беруть активну участь у дискусіях, висловлюють свою точку зору, захищають її, відстоюють. Та чи інша істина при цьому суб'єктивно переживається юнаками і дівчатами. Під час організації й проведення «круглих столів» студентів необхідно налаштувати на активний обмін думками, спільне розв'язання поставлених завдань, вибір найбільш конструктивних пропозицій тощо. Проблемні «круглі столи» розвивають у майбутніх фахівців здатність презентувати, обґрунтовувати, захищати свою життєву позицію у творчій дискусії з іншими людьми. При цьому куратор знайомить юнаків і дівчат із основними вимогами до проведення «круглого столу»: 1) говорити лише по суті, пам'ятаючи, що головне – це аргументи, факти, логіка і доказовість; 2) не стверджувати і не заперечувати того, у чому сам не розібрався до кінця; 3) не допускати образливих реплік, поважати погляди опонентів; 4) чітко формулювати думки, проявляти стриманість у суперечці; 5) доводячи або спростовуючи власну думку, говорити зрозуміло, просто, чітко й точно; 6) прагнути встановити істину, а не демонструвати своє красномовство; 7) проявляти скромність і самокритичність, уміння з гідністю визнавати недостатність своїх аргументів; 8) робити правильні висновки, пам'ятаючи, що найголовніше – визначити істину [3, с.122-125].

Слід наголосити, що активна участь майбутніх фахівців у роботі «круглих столів» розвиває у них здатність відкидати тягар власного досвіду, відходити від власного «Я» і наблизитися до «Я» іншої

людини, дивитися на світ її очима, допомагає розібратися у складних питаннях життя, і визначати власну соціально-моральну позицію щодо розуміння окремих аспектів життя, сприяє самовираженню, самоствердженню юнаків і дівчат. Крім того, участь у засіданнях «круглих столів» розвиває в студентів вміння взаємодіяти, спілкуватися, захищати свою точку зору, поважати думки опонентів.

Виховання соціально-комунікативної культури як важливої складової професійного становлення майбутніх фахівців здійснюється у процесі колективної творчої діяльності, участі у конкурсах творчих проєктів, аукціонах творчих ідей, турнірах художників, поетів, композиторів тощо. Ці форми роботи ґрунтуються на методах творчої діяльності студентів, серед яких можна виділити проєктивне малювання, творче моделювання, «графіті», «кути», «сніжки», створення пісень, написання творів – роздумів, віршів, поем тощо.

У зв'язку з цим ефективним є застосування методу творчих фантазій, який полягає у тому, що окремому студенту або групі пропонується пофантазувати над певною проблемою. У цьому разі є доцільним поєднання творчих фантазій юнаків і дівчат з іншими методами, наприклад, «графіті».

Прикладом може бути моделювання проєкту вищого навчального закладу, в якому студенти бажали б вчитися. Варто зазначити, що використання методу «графіті» у даному випадку полегшує процес мислення, підвищує творчу активність студентів. Студентів поділяють на чотири підгрупи. Кожній з них дають аркуш ватману та різнокольорові олівці. Кожний учасник отримує свій олівець, що дозволяє відобразити його особистісний внесок у роботу. Потім кожній підгрупі пропонується розглянути один із аспектів даної проблеми: 1) навчально-виховний процес у ВНЗ; 2) особу куратора, викладача; 3) навчальну, виховну роботу із студентами; 4) права та обов'язки студентів. Кожна підгрупа опрацьовує визначене питання теми і протягом короткого часу записує власне «графіті» (слова, речення, графіки, схеми, малюнки тощо). Через деякий час, за командою куратора, студенти припиняють роботу і передають свої аркуші з графіті іншій підгрупі. Процес повторюється, але кожна підгрупа працює над проблемою, яку вже почали інші. Робота триває доти, доки власний аркуш не повертається до кожної підгрупи. Юнаки і дівчата ознайомлюються із доповненнями і побажаннями інших учасників проєкту, обговорюють їх та роблять висновки. У результаті всі розроблені аспекти проблеми об'єднуються в єдиний проєкт нового вищого навчального закладу.

У виховному процесі доцільно використовувати також такі активні методи спільної діяльності юнаків і дівчат, як «кути», «сніжки». Вони сприяють творчому самовираженню кожного із майбутніх фахівців у процесі спільного розв'язання певної проблеми. Зокрема, метод «кути» дає змогу юнакам і дівчатам самим обирати той аспект проблеми, який найбільше кожного з них цікавить. Для цього плакати, де перелічені складові проблеми, що вирішується, розміщуються куратором у різних кутах кімнати. Кожний студент, сам обравши певний аспект проблеми, розв'язує його у відповідному кутку. У такій діяльності створюється вільний простір для особистісної ініціативи юнаків і дівчат та самостійного прийняття ними рішень.

Ефективною з точки зору становлення професійної компетентності, розвитку комунікативних умінь і навичок у майбутніх фахівців є така форма роботи, як «відкрита трибуна». Вона сприяє усвідомленню майбутнім фахівцем себе як особистості й своєї ролі у суспільних процесах, розвитку в нього ціннісного ставлення до себе, оточуючих, держави. Кожний із них може вийти до «відкритої трибуни» і звернутися до слухачів, розкривши своє розуміння певної проблеми, шляхів її розв'язання. При цьому необхідно дотримуватися принципу добровільності: за трибуну виходить лише той, хто сам виявляє бажання публічно висловити свою думку. В основі проведення «відкритої трибуни» лежать відповіді юнаків і дівчат на такі питання: «Що я сказав би, якби міг змінити світ?», «Що я сказав би, якби мене почуло людство?» тощо. За «відкритою трибуною» кожний учасник має можливість заявити про себе, презентувати себе, відстоювати себе як особистість з власним баченням світу, утверджувати свою позитивну особистісну сутність [3, с.126].

До активних форм виховної роботи, які позитивно сприймаються студентами, сприяють самовдосконаленню юнаків і дівчат, формуванню у них соціально-комунікативної культури, можна віднести тренінгові заняття «Сприяння своєму зростанню». Кожне з цих занять – це насамперед запланований виховний процес, призначений удосконалити знання юнаків і дівчат про себе, дізнатися, як сприймається їхня поведінка та окремі риси характеру ровесниками, збагатитися досвідом спілкування, набути гармонізації власного емоційного стану.

Мета тренінгу полягає в актуалізації потреби майбутніх фахівців у самопізнанні, спілкуванні, встановленні емоційних контактів з іншими та формуванні імпульсу до подальшого професійного та соціально-комунікативного зростання. Стосунки між учасниками тренінгу будуються на основі утвердження персоніфікованого характеру взаємин між ними, діалогу на рівних; олюднення усіх сфер спілкування на основі ціннісного ставлення до партнера; організації та стимулювання співробітництва і

взаємодопомоги; створення сприятливого середовища для самовдосконалення, самоствердження майбутніх фахівців. Тренінгові заняття в нашому експерименті були моделями різноманітних життєвих ситуацій міжособистісної взаємодії, в яких юнаки і дівчата закріплювали навички позитивної вербальної й невербальної комунікації на основі емпатійного спілкування, розвивали вміння щиро ділитися своїми почуттями і розуміти почуття інших та здійснювати самопред'явлення в групі ровесників, аргументовано відстоювати власну точку зору, чинити опір психологічному тиску, усвідомлювати власні досягнення та характер взаємин з оточуючими. Такі вправи, як «Подорож до підводного царства», «Безлюдний острів» сприяють розкриттю й усвідомленню студентами типових моделей поведінки і допомагають будувати кожному з учасників групи доцільні форми міжособистісних взаємин. Зокрема, ситуація перетворення в казкові образи через активне спрямування уявлення надає можливість юнакам і дівчатам відпрацьовувати нові моделі соціальної поведінки, дозволяє здійснювати взаємодію різного характеру, відкриває для майбутніх фахівців існування інших альтернатив власної соціальної презентації [2, с.19-31].

Водночас за допомогою комплексу вправ («Вітряний потік», «Гроза», «Бал диких тварин», «Лісовий дух» тощо) юнаки і дівчата навчаються усвідомлювати мову власного тіла та мову тіла оточуючих. Ці вправи спрямовані на досягнення ними тілесної розкутості, розвитку в них експресивного самовираження емоційного стану та експресивної взаємодії з оточуючими.

Як ми уже зазначали, успішне виховання соціально-комунікативної культури залежить від рівня оволодіння юнаками і дівчатами навичками емоційної саморегуляції. З цією метою у роботі з ними використовувалися методи активної й динамічної релаксації. Активна релаксація була представлена вправами («Димок», «Поплавок», «Пружина» тощо), які спрямовані на зміну стану шляхом послідовного чергування напруження і розслаблення різних груп м'язів у поєднанні з дихальною ритмікою. Динамічна релаксація ґрунтується на методі активного спрямованого уявлення Х.Льойнера і передбачає зняття тілесної напруги шляхом уявних перетворень в образах живої і неживої природи, (вправи «Я – дерево», «Мій луг», «Прекрасна квітка» тощо).

Таким чином, активна участь юнаків і дівчат у тренінгових заняттях розвиває у них здібності щодо розуміння себе та інших, внутрішню мотивацію щодо підтримки цінності, унікальності іншої людини, комунікативні уміння, а також уміння добирати адекватні форми поведінки, дотримуватися соціальної й персональної дистанції у взаєминах і спілкуванні, сприяє розвитку рефлексії, емпатії. Саме ці показники характеризують професійну, соціально-комунікативну компетентність майбутніх фахівців.

У виховній роботі із студентами ми керувалися загальноприйнятим у педагогіці положенням про те, що важливих моральних, професійних якостей особистість набуває у процесі активної предметно-кооперативної діяльності. «Високозмістовна і в соціальному, і в духовному відношенні, різноманітна у предметному плані спільна діяльність, як стверджує І.Бех, є системоутворювальним чинником особистісно-розвивального середовища» [1,с.241].

Кооперативна діяльність студентів реалізовувалася через посередництво різних акцій, проектів. Зазначимо, що активна участь студентів у різноманітних проектах створює вільний простір для їхньої особистісної ініціативи, творчості, шліфування професійних, соціально-комунікативних умінь і навичок. Крім того, у роботі над проектами інтенсивно проявляється груповий вплив на особистість: тут діють механізми емоційного зараження, ідентифікації, відповідальності за групу, за себе, за справу, юнаки і дівчата відчують себе суб'єктами соціальної дії. У проектах реалізуються академічні, соціальні й творчі здібності майбутніх фахівців.

Роботі над проектами передують «аукціони творчих ідей». Зокрема, аукціон творчих ідей включає попередню підготовку, в процесі якої студенти знайомляться з певною проблемою, обговорюють її, шукають свої шляхи розв'язання «творчої ідеї» та аргументи на їхню користь, опрацьовують необхідну літературу тощо. Під час «аукціону» кожний студент презентує свою «творчу ідею», обґрунтовує її доцільність. «Аукціон» триває доти, доки не вичерпуються усі «творчі ідеї». Найкращими з проданих на аукціоні вважаються ті «творчі ідеї», за які на аукціоні проголосувала більшість учасників. Прийняті таким чином ідеї стають мотиваційною основою подальшої практичної діяльності юнаків і дівчат, спрямованої на розв'язання певної проблеми. При цьому куратору необхідно підкреслити цінність усіх ідей і пропозицій, у тому числі й неприйнятих.

Студенти є ініціаторами розробки і впровадження у виховну діяльність низки проектів: «Я і моя група», «Посади дерево – залиши про себе згадку інституту», «Стан охорони здоров'я у нашому місті», «Становище бідних у місті», «Зробимо світ чистішим», «Турбота» тощо. Зокрема, метою проекту «Зробимо світ чистішим» є поширення інформації та створення умов, що сприятимуть забезпеченню повного збирання, перевезення та утилізації побутових відходів і обмеження їх шкідливого впливу на навколишнє середовище та здоров'я людей; виховання екологічної культури та свідомості юнаків і

дівчат, формування професійних, соціально-комунікативних умінь і навичок студентів. Студентами у рамках даного проекту було здійснено інформаційно-агітаційну кампанію, що полягала у проведенні соціологічних досліджень (опитування жителів району); розповсюдженні необхідних інформаційно-методичних матеріалів (листівки, звернення); підготовці та презентації екологічної агітбригади; інформуванні населення про вплив відходів споживання на навколишнє природне середовище та здоров'я людини; інформуванні про можливі методи утилізації сміття та переробки; організації населення до практичних заходів.

При проведенні аналізу та узагальнення реалізації проекту студентами була здійснена обробка даних анкетування населення; позначено на карті об'єкти практичної природоохоронної акції; організована співпраця із спеціалістами «Житомир-екокомресурси» для створення єдиної системи збору твердих відходів споживання; оформлено результати роботи у вигляді щоденника; повідомлено громадськість про виконану роботу і подальші плани щодо майбутніх природоохоронних заходів через ЗМІ.

Позитивний вплив проектів на становлення особистості майбутнього фахівця, виховання у нього соціально-комунікативної культури є незаперечним, оскільки, як стверджує І. Бех, «у кооперативній діяльності мета, а відповідно й результат, є спільними. Кожен учасник діяльності робить свій внесок у єдине досягнення – продукт. Цим знімається проблема формування і прояву відносин конфліктності й конкуренції, натомість серед учасників кооперативної діяльності утворюються співпраця і злагода. Зацікавленість кожного учасника кооперативної діяльності в якісному кінцевому продукті може стимулювати становлення так званої допомагальної, тобто орієнтованої на допомогу іншій людині, поведінки. Переживання успіху за умови одного на всіх результату виступає механізмом не роз'єднання, а згуртування учасників кооперативної діяльності», – вважає вчений [1, с. 110-111].

Важливою особливістю позааудиторної діяльності є добровільність участі студентів у ній, розвиток ініціативності й самодіяльності, врахування їхніх інтересів, бажань, пропозицій. Завдяки цьому створюються сприятливі умови для різнобічних партнерських зв'язків. Крім того, у юнаків і дівчат «... формується уявлення про себе не просто як громадянина, а як незалежну особистість, здатну взяти на себе моральну відповідальність за себе, за інших, за справу, та допомагає у визначенні сфер життя, в яких вони можуть взяти відповідальність на себе, що фактично означає входження в ту чи іншу сферу дорослого життя» [1, с. 110-111].

Висновки. Таким чином, упровадження у виховну практику вищих навчальних закладів проектної діяльності, круглих столів, дискусійних гойдалок, аукціонів творчих ідей, проективного малювання, творчого моделювання, тренінгів сприяють формуванню у майбутніх фахівців соціально-комунікативної культури, професійної компетентності, оскільки ці форми і методи створюють оптимальні умови для інтеграції знань у конкретні уміння і навички.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
2. Тимошук Н.С. Особистісно орієнтоване виховання старшокласників у процесі позакласної роботи. Навч.-метод. Посібник / Н. С. Тимошук. – Рівне: Волинські обереги, 2004. – 281 с.